

Про людську глупоту

Уночі під час інтимної, притишеної розмови з самим собою ніяк не можу на правду логічно обґрунтувати, чому останнім часом я так переймаюся людською глупотою. Якби чужа глупота була така ж прикра, як наш власний зубний біль, це ще можна було б пояснити: зіпсовані зуби псують настрій, зубний біль не дає спати. Але так?

— Як це «так»?

— Та ось так: усе в житті підпорядковане могутнім законам, що їх наука останнім часом називає «законами природи». Чому, наприклад, бутерброд завжди падає на той бік, який намазаний маслом, і ніколи навпаки? Випадок? Ні! Закон. Всесвітній закон. Або: чому дим локомотива завжди повиває той бік, на якому людина розглядає краєвиди? Це, бачите, запитання, на які немає відповіді, бо це проблеми цілком незрозумілі, навіть, можна сказати, непоясненні, а людський розум жалісно безпомічний, і коли хтось переймається людською глупотою, то й сам він, очевидно, не занадто обдарований розумом. Не треба належати до тих суворих, напівписьменних «мислителів», які вважають, що поняття дощу більш матеріалістичне від поняття Бога, і коли вони урочисто, навіть, можна сказати, патетично проголошують, що дощ — це просто дощ,

тобто що дощ не є чимсь іншим, ніж тим, чим є, тобто «дощем», тобто що дощ — явище природне, а не надприродне й Боже, тоді це вільнодумне кудкудакання не можна перебити жодним розумним словом, ніби цим перекиданням дощу до розряду «природних явищ» розв'язано останнє відкрите питання людської думки від першого дощу до сьогодні. Спробуйте ви такому «вільнодумцеві» заявити, що питання детеологізованого дощу для вас не надто зрозуміле та що ви особисто не вірите в божественне походження небесних водогонів, проте прогулянка під дощем у кожному разі вам приємніша від пустопорожнього мудрування — великий інквізитор уб'є вас в ім'я «вільної думки», як убивав вас учора в ім'я якогось іншого імперативу: якщо ви сумнівалися в Божому походженні дощу, було це так само варте смертної кари, як нині смертоносним є сумніватися в тому, що поняття дощу не пояснюється тим, що ми його зарахували до розряду «природних явищ», і так далі, приблизно, — сам не знаю, що я, власне, хотів сказати. Зрештою, і це моє мудрування, що походить від захоплення власною красномовністю, не бозна-яке розумне, та коли вже я віддався людській глупоті та коли й сам був зі своєї природи настільки дурний, що не зумів цьому перешкодити, то даремно зараз лементувати над глупотою всесвіту! Людську глупоту розгадати — не таке вже й просте завдання!

Отже, незалежно від того, чи людська глупота походить від Бога, чи ні, у своїй дії вона вічна. Від однієї глупоти людської до іншої дорога часто триває століттями: як світло згаслої зірки, глупота ще не збочила зі шляху до краю свого призначення. Покликання глупоти, очевидно, всесвітнє, у вищому, дощовому, недетеологізованому розумінні цього слова: глупота — це небесна сила, що діє як тягіння або як світло, як вода і, взагалі, як складова частина всесвіту. Глупота самозакохана, і її самолюбство безмеж-

не. Глупота приодяглася гідністю й сановитістю, званнями й чинами, глупота носить золоті ланцюжки лорд-мера, подзвякує острогами й кадильницями, глупота носить циліндр на своїй велемудрій голові, і цю «циліндроносу» глупоту я простудіював з достатньою ретельністю, бо мав честь і щастя прожити серед тих циліндроносців ціле своє маленьке, незначне життя скромного громадянина, настільки скромного, що розплився майже до невидимости.

Отже, наш вітчизняний, автохтонний, так би мовити, національний і расовий *homo cylindriacus*¹, який, за правилом, завжди опиняється на чолі якоїсь установи, думає в сьайві своєї громадянської гідности про себе так: репрезентуючи сім тисяч докторів нашої циліндроносної науки, я стою на чолі цієї науки як її найученіший представник, найбільш вартий усілякого вшанування! Кожне моє слово до сьогоднішнього дня було на своєму місці, і в моїх високонанукових працях, що їх друкувала наша циліндроносна академія, немає жодної орфографічної помилки, хоча наш правопис, як відомо, дуже заплутаний. Уже сам факт, що наші правописи змінюються, так би мовити, щосезону, уже сам той факт говорить про непересічні здібності нашої каліграфічної, орфографічної раси! Я голова двадцяти трьох товариств, і фея, яка стоїть над коліскою кожної новонародженої дитини, провістила, що я буду патроном і оборонцем, почесним головою і просто головою, зачинателем, ідеологом, надгробним промовцем і промовцем з нагоди відкриття пам'ятників, а з часом і сам стану бронзовим пам'ятником в одному з наших парків. У затінку свого циліндра я, у гідності сумлінного телефонного абонента, є особою, про яку в телефонній книзі надруковано аж чотири рядки самих титулів і підтитулів моїх громадянських функцій, я є людиною, що ніколи нікому з принципу не підписала

¹ Людина в циліндрі, «циліндроносець».

вексель і ніколи не купила на виплат ні однієї бляшанки сардин, бо я прожив своє впорядковане й зразкове життя в межах своїх фінансових можливостей, без боргів, без моральної, суспільної, політичної чи якоїсь іншої плями, без патріотичної ганьби, відкритий, мов торговельна книга, завжди розгорнена для перегляду, коректний, ввічливий, гідний, щирий, послужливий, для себе самого та для близьких взірцевий патріот, взірцевий громадянин і взірцевий трудівник, сім'янин, який ніколи ні з ким не спав, окрім своєї законної дружини, зробивши її відразу, першої ж ночі щасливого шлюбу, матір'ю майбутнього доктора, майбутнього голови й майбутнього циліндроносця, бо нам Господь заповів: розмножуйтеся, панове доктори, і народжуйте майбутніх панів докторів, адже й Усесвіт створений для того, щоб множилися й розмножувалися ми, циліндроносці, промовці перед пам'ятниками та над відкритими могилами славетних, самі славетні, ми, що дамо в майбутньому свої імена вулицям і майданам у нашому головному й столичному місті, у нашій метрополії, у нашій тисячолітній цивілізації.

— Чи це людина, такий наш пан доктор, свідомий носій численних орденів, що завжди готовий стояти на смерть на «Передмур'ї християнства»?

Такий випробуваний борець за національні ідеали, такий носій нашої тисячолітньої культури — це сіра маска на нашому докторському балу, особа ще не розкрита, а якби її хтось розкрив, що б від неї залишилося? Три дипломи, сім наукових статей, у яких він спробував довести, що певні явища можна множити, ділити або розкладати, двадцять дві кар'єри, як двадцять два життєві успіхи, одна катедра, три катедри, спадковий процес, безперервна й постійна певна кількість нудьги від десяти до п'ятнадцяти тисяч днів, серед яких особливо вирізняються неділі (близько двох тисяч нудних дощових неділь), з прогулянками по

ботанічному саду, із золотими рибками під водограєм і з сигарою на лавці під липою, кілька подорожей до великих північних міст (третім класом, по поганеньких готелях), без якихось особливих інших нахилів, пристрастей чи хвилювань, одне слово: маска в черевиках сорок другого розміру, з двома чи трьома золотими містками, з длубанням у носі в темних кімнатках, де клекоче бачок над продовбаним сідалом, сіра, нудна особа серед маси подібних екземплярів, людина, до якої взагалі не можна приступити по-людському, бо вона належить, безсумнівно, до допотопного періоду людської глупоти, у якому такі нещасні тварини обороняються броньовими, непроникними пластинками своєї носоріжної субстанції всупереч усякому розсудливому доказові.

Бо чим же іншим є сьогодні людський розум, як не нервовим розладом, неврастенічним бурчанням у дилувіальних умовах дійсності? Ми, індивіди з розхитаними нервами, оточені дурнями, домовласниками, власниками заводів содової води, міщанами й дрібними буржуа, щоносять на голові сукняні котелки, коли ховають одні одних, і що ж ти зробиш, чоловіче, такому ближньому співгромадянину, такому зразковому патріотові й членові центрального комітету тієї чи тієї партії, батькові міста, радникові, фабрикантові, добротинцеві й громадському діячеві, який за власним підписом у своєму партійному органі публічно протестує проти того, що нині «використовують вантажні автомобілі, коли це, найперше, вбиває наш кінський запряг», а до того «псує і нищить систему каналізаційних труб і відвідних каналів, збудовану ще старомодним способом із цегли». Говорячи з іронією про «вантажні автомобілі», наш шанований громадянин має на увазі військові автомобілі, а через те, що йому бракує громадянської мужности протестувати проти військових парадів, він оголошує свої мудрі думки у своєму партійному органі символічним, так би

мовити, способом. Він висловлюється алегорично. Тоді, як земна куля загорілася в сімдесяти семи різних місцях, тоді, як його двоповерхова кам'яниця на вулиці сухотного нездари й псевдопоета Гіперіона Аладара Ципріяна Балентековича виросла на двадцятьох мільйонах продірявлених, зрешечених і пробитих черепів його європейських співгромадян, тоді, коли було зруйновано не знати скільки тузінів європейських міст у громовиці й бурі, що понесла Європу, як стару зіжмакану газету, тоді, коли ціла Азія провалилася в кров, у чуму, у пожежу, у загибель, у катастрофу, ніби замінована каменяря, — пан міський радник і домовласник з вулиці Ципріяна Гіперіона Балентековича протестує проти вживання «вантажних автомобілів», бо вони «нищать відвідні канали» і, таким чином, загрожують регулярному стіканню нечистот з убіральної в його цінній і надзвичайно важливій двоповерховій кам'яниці. У візницькому бунті проти «вантажних автомобілів», прислухаючись, як тріщать стіни його власного будинку, як дрижить дах над його головою і чарки дзвенять у буфеті в їдальні, пан радник бунтує проти сучасної дійсності з лицарської перспективи: він живе в позолоченій рамі старомодної олеографії, на якій рицарі борються з потворами на турнірі, він уявляє собі свої екіпажні ідеали в пурпурі та горностаї, як вони гинуть за поняття «батьківщина» в багрянці пожеж і майорінні стягів, у хрестоносному захопленні жестом, як захопленими є рухи прапороносців, що гинуть у потоці крові «за Чесний Хрест і Золоту Свободу», де «Чесний Хрест» означає його барокову Святу Марію на Різдво та Великдень, а «Золоту Свободу» репрезентує, відверто кажучи, його провінційний завод содової води або його верстат для виготовлення патентованих цвяхів, що їх два голодранці тнуть у підвалі, тимчасом як пан сенатор продає пачку тих патентованих цвяхів з охоронним знаком у вигляді геральдичного орла, що тримає

в пазурах золотий хрест — символ нашої тисячолітньої «золотої свободи», «золотої» свободи тяти патентовані цвяхи, наповнювати пляшки содовою водою та захищати відвідні каналізаційні труби. Людина здатна піднятися над дійсністю хіба на кілька сантиметрів.

Увійдіть у такий оправлений у позолочену раму «вільнодумний» світогляд, що стоїть перед нами, мов чотирибарвна літографія якоїсь феодальної драми, битви чи триумфальної коронації, та поясніть такому своєму панові співгромадянину, що його візницька логіка рухається на курячих ніжках, — то що ж він вам відповість? Або що ви морально хворий тип, або чужинницький найманець, або, у найкращому разі, що з вашою головою не все гаразд.

Роками я жив у нашому смердючому звиринці майже глухонімий, затаений і замкнений у собі, мов слимак і справжній плазун, і роками розмірковував про людську глупоту, відчуваючи невиразно, як із різних людських учинків б'є дивна, похмура внутрішня сила, що сковує людей у кожному русі, що не дає людям жити справжнім і безпосереднім життям, властиво, небезпечна сила, що отруєє і розкладає людей; я ці буденні прояви людської глупоти тлумачив, як цілком природну річ: «стала людина на задні ноги, заходила як двоноге створіння, проте глупота волочеться за нею, мов тінь! Глупота — сестра темряви, глупота хотіла б повернути двоноге створіння його чотириногим родичам у природі, глупота не дозволяє людині помандрувати до зірок, так само, як і сила тяжіння не дозволяє їй полетіти!»

Загалом кажучи, я любив людей. Я прощав людям, захоплювався людськими здібностями, а коли з'являлася людська глупота й стягала якийсь прекрасний злет людської волі чи ентузіазму до себе, у болото, у бруд непристойних слів, то я пояснював крах того шляхетного людського поруху цілком природно, поблажливо й примирливо: «На-